

POLITISK UDVIKLING OG CIVILSAMFUNDET I AFRIKA

Acknowledgements

Working Papers make DIIS researchers' and partners' work in progress available to readers prior to formal publication. They may include documentation which is not necessarily published elsewhere. DIIS Working Papers are published under the responsibility of the author alone.

Mogens Pedersen

Senioranalytiker

mped@diis.dk

DIIS WORKING PAPER 2020: 03

DIIS · Danish Institute for International Studies

Østbanegade 117, DK-2100 Copenhagen, Denmark

Tel: +45 32 69 87 87

E-mail: diis@diis.dk

www.diis.dk

ISBN 978-87-7236-010-2 (pdf)

DIIS publications can be downloaded free of charge from www.diis.dk

© Copenhagen 2020, the author and DIIS

POLITISK UDVIKLING OG CIVILSAMFUNDET I AFRIKA

Mogens Pedersen

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	2
Introduktion	3
Det globale perspektiv	4
Afrika – den nyere politiske udvikling	5
Civilsamfundet	9
Civilsamfundets råderum – hvad er det?	10
Fokus på prioritetslandene i Afrika – det civile råderum	10
Indskrænkning af det civile råderum	11
Østafrika – Kenya, Tanzania og Uganda	11
Sahellandene – Niger, Burkina Faso og Mali	16
Ghana	21
Generelle konklusioner om civilsamfundets råderum	22
Bilag	24
Bilag 1: Coronas betydning for demokratiet og civilsamfundet i Afrika	24
Bilag 2: De sociale mediers betydning for demokratiet og det civile råderum	25
Noter	26
Note 1: Autoritære regimer	26
Note 2: Civilsamfundets råderum	26
Litteratur	27

FORORD

Demokrati og civilsamfund er i stigende grad presset rundt om på kloden. Det er sket i en periode, hvor der samtidig har været betydelig økonomisk vækst i mange lande, og hvor sociale konflikter har udviklet sig til langvarige voldelige konfrontationer. Globaliseringen har skabt tættere økonomiske og politiske koblinger inden for og mellem kontinenterne, men selv om der på internationale topmøder har været fokus på menneskerettigheder og det enkelte individs udviklingsmuligheder, har det langt fra altid skabt tilsvarende bevægelser nationalt og lokalt.

Dette arbejdsrapport sætter fokus på civilsamfunds råderum i Afrika. Den overordnede tendens i retning af stadig mere begrænsede muligheder for civilsamfundsorganisationer udspiller sig forskelligt i forskellige lande og dele af kontinentet, og disse detaljer er vigtige at forstå, når man ønsker at vurdere, hvorvidt udviklingspolitiske initiativer til understøttelse af civilsamfundets udvikling er hensigtsmæssige. Det er også vigtigt at nærme sig en forståelse af, hvordan det noget diffuse begreb 'råderum' skal forstås. De fleste aktører vil opleve bedre eller dårligere muligheder for at øve f.eks. politisk indflydelse, alt efter hvordan konteksten forandrer sig. Coronakrisen har således pludselig skabt nye muligheder for nogen, mens livsgrundlaget for andre er blevet fjernet. 'Råderum' refererer ikke kun til sådanne relative muligheder, men også til absolutte størrelser som velerhvervede rettigheder.

Arbejdsrapporten udgør et input til en kommende evaluering af danske civilsamfundsorganisationers udviklingsarbejde i en verden, der er præget af ovenstående tendenser. Rapporten søger således at kvalificere såvel evalueringen som diskussionen af udviklingssamarbejdet med civilsamfund i Syd. Det forsøger at se på tværs af ofte meget landespecifikke udviklinger og trække mere overordnede tendenser frem, samtidig med at det understreger, at forskellige kontekster spiller en afgørende rolle for råderummets karakter og udvikling.

Forfatteren har mere end 35 års erfaring med praktisk udviklingsarbejde og har som ambassadør med ansvar for omfattende landeprogrammer været særdeles engageret i støtten til civilsamfundsorganisationer i en række afrikanske lande. Arbejdsrapporten er således skrevet af en praktiker med dyb indsigt i forskellige civilsamfund og skal læses som sådan, snarere end som et resultat af et længere forskningsarbejde. Praktikerens indsigt giver rapporten en umiddelbar relevans i diskussionerne af civilsamfundsorganisationers udviklingsarbejde.

Lars Engberg-Pedersen, Forskningsleder, DIIS

INTRODUKTION

I de senere år har demokratiet haft det vanskeligt i Afrika. De autoritære tendenser har klart taget overhånden – på trods af, at der aldrig i Afrika er blevet afholdt så mange valg til præsident og parlament. Det har betydet, at civilsamfundsorganisationerne oplever stigende vanskeligheder, særligt i arbejdet med menneskerettigheder og regeringsførelse.

På baggrund af en mere generel beskrivelse af den nyere politiske udvikling i Afrika er formålet med dette papir at analysere udviklingen i det civile råderum, der udgør en hjørnesten i det demokratiske system. Civilsamfundets råderum og civilorganisationernes muligheder for at operere vil blive undersøgt i en række udvalgte prioritetslande, hvor Danmark har et betydeligt udviklings samarbejde.

Mere præcist analyseres følgende spørgsmål:

- *hvordan og i hvilket omfang er civilsamfundets råderum blevet indskrænket, f.eks. i lande, der i stigende grad er præget af voldelige konflikter, eller lande, der udvikler sig politisk i en mere autoritær retning?*

Det er således hensigten at analysere de politiske rammebetingelser, inden for hvilke civilsamfundsorganisationerne opererer. Et kommende arbejdspapir vil fokusere på, hvordan civilsamfundsorganisationerne agerer inden for disse snævre rammer, og om de er i stand til at ændre strategi og bedre udnytte de eksisterende muligheder og dermed bidrage til en demokratiseringsproces.

Disse arbejdspapirer vil bidrage som baggrundsanalyse for evalueringen af den danske støtte til civilsamfundsorganisationer, der er planlagt over de kommende måneder.

Efter en kort introduktion af det globale perspektiv på en øget autoritær udvikling og folkelige protester, vil der i det følgende gives en kort præsentation af den nyere politiske udvikling i Afrika som baggrund for den demokratiske udvikling og civilsamfundets handlerum. Herefter vil civilsamfundet og det civile rum blive defineret, som de anvendes i nærværende analyse, hvorefter der foretages en gennemgang af civilsamfundets råderum i de tre udvalgte landegrupper.

Papiret bygger på en række akademiske analyser af den politiske udvikling og civilsamfundets handlerum i Afrika. En væsentlig kilde til arbejdet er desuden informationer fra en række organisationer, internationale sammenslutninger af CSO'er (civilsamfundsorganisationer) og uafhængige institutioner, der løbende monitorerer vigtige aspekter om civilsamfundets råderum, eksempelvis ytringsfriheden. Endvidere er der foretaget interviews med danske NGO-sammenslutninger og ansatte i udenrigsministeriet. Endelig bygger papiret på erfaringerne fra flere års arbejde som ambassadør i Burkina Faso, Mozambique og Uganda.

DET GLOBALE PERSPEKTIV

De sidste måneder af 2019 var præget af en bølge af folkelige protestaktioner rundt omkring i verden – ofte med udspring i utilfredshed med højere priser på offentlig transport, som det var tilfældet i Chile, eller mod skat på WhatsApp som i Libanon. Protesterne udviklede sig imidlertid hurtigt – typisk i løbet af ganske få uger – til massive aktioner med krav om mere grundlæggende politiske og økonomiske reformer. Der blev særlig efterspurgt en mere ligelig fordeling af goderne og en mere inklusiv økonomisk udvikling, der skulle komme den brede befolkning til gode. På det politiske plan var hovedkravene rettet mod større og bredere deltagelse i beslutningsprocesserne. Aktionerne udtrykker stor utilfredshed med de politiske systemer, som de senere år er blevet mere og mere autoritære: Demokratiet er ifølge flere uafhængige institutioner på tilbagetog og under angreb (Freedom House, 2020a).

Udbredelsen af de autoritære regimer synes at være en global tendens, der berører lande på alle kontinenter. En lang årrække med positiv politisk udvikling efter murens fald og Sovjetunionens opløsning, der medførte en generel åbning af det politiske rum og udvikling af demokratiske kræfter, synes at være slut. I de senere år er den erstattet af en modsatrettet udvikling med styrkelsen af autoritære regimer, fremkomsten af populistiske styrer og en indsnævring af det demokratiske rum i ellers relativt åbne regimer.

I nogle af de mest folkerige lande i verden, som Indien og Kina, er der i de sidste år taget tiltag, som stærkt begrænser mindretals rettigheder. I Indien, der ellers omtales som det mest folkerige demokrati i verden, er den hindu-nationalistiske tilgang styrket, hvilket er gået ud over landets mindretal af muslimer i Kashmir, f.eks. med nedlukning af mobil- og internetservice og begrænsning af bevægelsesfriheden. I Kina er der også sket en stramning over for landets mindretal, f.eks. ved massefængsling af de muslimske Uighurer, ligesom der generelt er tale om øget kontrol med landets borgere – ikke mindst via de, til stadighed, mere sofistikerede overvågningssystemer. I Rusland er der fortsat tale om et stærkt styre, der ikke efterlader megen plads til afvigere eller opposition. Og flere lande i Østeuropa har i de sidste år brudt med grundlæggende principper i demokratisk udvikling (Varieties of Democracy, 2020).

Det konstateres fra forskellige sider, at USA i vid udstrækning har trukket sig fra den internationale scene og ikke udgør nogen modvægt mod den autoritære udvikling (Freedom House, 2020a).

Afrika er ingen undtagelse fra denne udvikling, som er påvirket af ændringer i den internationale politiske scene, men så sandelig også af interne politiske kræfter i de afrikanske lande – og sammenspillet af begge dele. De autoritære tendenser er i de senere år trådt klart frem på forskellige dele af kontinentet: særligt i flere østafrikanske lande, som f.eks. Tanzania og Uganda, og i det sydlige Afrika i Mozambique og Zimbabwe samt i Vestafrika i f.eks. Benin og Senegal. Samtidig har der været en bølge af folkelige protestbevægelser, der i nogle lande har ført til fald af autoritære regimer, som f.eks. i Burkina Faso, Gambia og sidst i

Sudan, hvor mangeårige præsidenter forgæves har forsøgt at forblive på magten. Mange studier peger på tendensen til en markant indsnævring af det demokratiske rum i Afrika og styrkelse af en lang række autoritære regimer, men også den voksende modstand mod denne udvikling (Cheeseman and Fisher, 2019; Civicus, 2019a).

Corona har i løbet af få uger stoppet alle folkelige aktioner og demonstrationer. I en række lande er der erklæret undtagelsestilstand, og der er risiko for, at autoritære kræfter bliver styrket på bekostning af respekten for menneskerettigheder, demokrati og civilsamfundet – også i flere afrikanske lande (se Bilag 1).

AFRIKA – DEN NYERE POLITISKE UDVIKLING

Det er naturligvis ganske ambitiøst at ville pege på generelle udviklingstræk på et kontinent, der omfatter ikke mindre end 49 lande (Syd for Sahara). Ikke desto mindre synes der ikke at være tvivl om, at man i de sidste 10-15 år har kunnet observere en generel tendens mod autoritære regimer og tilbagevenden til ét-parti-lignende styre i Afrika. Det har været tilfældet i de østafrikanske lande Tanzania og Uganda men også en række andre lande, som er domineret af tidligere befrielsesbevægelser, og med årene er omdannet til ét-parti-regimer eller ét-parti-lignende regimer, heriblandt Mozambique og Zimbabwe. Samtidig er et stigende antal lande gradvist blevet trukket ind i en voldscirkel med voksende terrorisme og konflikter, og de må i dag betegnes som skrøbelige stater. Det er naturligvis tilfældet i Somalia, hvor denne udvikling efterhånden har stået på i mange år – men det er i allerhøjeste grad også udviklingen i Sahellandene i Vestafrika (især i Niger, Burkina Faso og Mali), hvor situationen de seneste år hurtigt er blevet forværret. Her synes bestræbelserne på at fremme demokrati og folkelig deltagelse at være rykket drastisk ned på dagsordenen. Det drejer sig først og fremmest om at bekæmpe terroristgrupperne, hvilket – ifølge den dominerende tilgang – primært klares med militære midler. Dette skønt at deltagelse i beslutningsprocessen, eller snarere mangel på samme, synes at være helt afgørende for den nuværende fremvækst af stærkt voldelige konflikter (Devermont, 2019).

Den øgede autoritære udvikling i Afrika drejer sig ikke om genopstandelse af regimer, som man kender dem fra berygtede despoter som Bokassa i Centralafrika eller Amin i Uganda eller kleptokrater som Mobutu i Zaire og Abacha i Nigeria i 70'erne og 80'erne. Dette skønt der stadig er flere overlevende evighedspræsidenter, eksempelvis i Cameroun (Paul Biya – præsident siden 1982) og Ækvatorialguinea (Theodor Obiang – præsident siden 1979). I stedet drejer det sig om regimer, som foregiver at være demokratiske og som regelmæssigt afholder valg – om end ofte stærkt manipulerede. I flere tilfælde er det lande, der var med i den første bølge af demokratisering i 90erne efter murens fald og som senere – typisk efter 15-20 år – er slået ind på en mere autoritær udvikling. Her kan nævnes Benin, der i 1991 var pioner som et af de første lande, der efter mange

års diktatur under Kérékou gik over til et flerparti-demokrati. Under den nuværende præsident, der blev valgt i 2016, er der sket voldsomme tilbageskridt med forbud mod oppositionspartiernes deltagelse, vold mod anti-regerings demonstrationer og nedlukning af internettet. Andre lande har gennemlevet en lignende udvikling som f.eks. Senegal, hvor vigtige oppositionsledere blev forhindret i at opstille til præsidentvalget. Ligeledes har Nigeria og Guinea Conacry været igennem tvivlsomme valg, hvor oppositionen er blevet voldsomt generet (Cheeseman and Smith, 2019).

Udviklingen i retning af mere autoritære regimer går ofte hånd i hånd med voksende korrupktion (skønt bekæmpelsen af korrupktion ofte fremføres som et af hovedmotiverne for den mere håndfaste tilgang) og stigende økonomisk interessefælleskab mellem den dominerende politiske klasse og de folk, der sidder omkring statsapparatet (en slags "state capture"). Kontrollen med statsapparatet misbruges af de dominerende på det politiske niveau, og de vigtigste funktionærer benytter sig ofte af deres position til at sætte sig på vigtige økonomiske stillinger i det private erhvervsliv, der i sidste ende ikke er så privat (Transparency International, 2019).

Det skal nævnes, at der også er undtagelser fra denne generelle udvikling: Gambia, Angola, Etiopien og Sudan er de mest udtalte i de sidste 3-4 år. Man kan ikke tale om en entydig bevægelse, for motiverne eller historien bag denne udvikling er vidt forskellige fra land til land, men det er ikke desto mindre en række vigtige lande, der på forskellig vis går i retning af mere demokrati og bekæmpelse af korrupktion. Der er også andre lande, hvor der er sket en vis politisk åbning, som f.eks. Liberia og Sierra Leone.

Hertil skal tilføjes en række lande, der over flere årtier har haft relativt velfungerende demokratier, som Ghana, Kap Verde, Botswana og Namibia samt Sydafrika, der dog har deres egne udfordringer.

Hvad karakteriserer så den ovenfor nævnte autoritære udvikling i Afrika? Ud fra det foregående og inspireret af forskningen om den autoritære udvikling i Afrika (jfr. især Cheeseman and Fisher, 2019) kan følgende fem udviklingstendenser fremhæves:

- Regelmæssige, men stærkt manipulerede valg – ofte kombineret med undertrykkelse af oppositionspartier ("electoral authoritarianism").
- I forlængelse af ovenstående eksisterer der typisk valgte parlamenter, men mange parlamenter bliver manipuleret og instrumentaliseret af præsidenten og hans parti til at fremme egen dagsorden – ofte mod betaling.
- Stor og voksende indflydelse fra militæret og politi. I stigende grad præges udviklingen af politistatsmetoder med overfald på og fængsling af oppositionsledere og ledere af menneskerettighedsorganisationer.
- Tendens til langtidspræsidenter, der i nogle tilfælde bliver til livstids- eller evighedspræsidenter – ofte efter ændringer i grundloven, der muliggør, at den siddende præsident kan genopstille udover de typisk fastlagte to terminer.

- Fundamentale demokratiske frihedsrettigheder bliver indsnævret i særdeleshed ytrings-, forsamlings- og organisationsfriheden, hvilket har ført til en stærk begrænsning af demokratiet og det civile råderum. Organisationer i civilsamfundet forbydes ofte fortalervirksomhed, og deres aktiviteter forsøges reduceret til humanitær bistand.

Der finder flere præsidentvalg sted i Afrika end nogensinde, men samtidig synes den autoritære udvikling at fortsætte ufortrødent (af nogle benævnt Authoritarian Rule 2.0). Alle afrikanske præsidenter (bortset fra Afewerki i Eritrea) organiserer regelmæssige valg, som de vinder i langt de fleste tilfælde. Øget urbanisering og stigende uddannelsesniveau fører imidlertid ofte til en stærkere opposition, hvilket får de autoritære præsidenter til at øge manipulation af valgene og undertrykkelsen af oppositioner for at holde sig på magten.

Et godt eksempel på denne udvikling er Uganda. Udover den traditionelle oppositionsfigur Kizza Besigye (som gennem de sidste to årtier har været udsat for voldsom behandling af regimet) fra Forum for Democratic Change er der kommet en yngre figur ind i billedet, Bobi Wine. Denne populære sanger kalder sig Ghetto-præsident og har stor tilslutning i Kampalas slumområder. Han har erklæret, at hans mål er at vælte diktatoren Musevenis regime ved det kommende præsidentvalg i 2021. Selv er han blevet voldsomt behandlet af regimet – mange fængslinger og flere tilfælde af tortur, og nu er han blevet forbudt at optræde offentligt. Den autoritære udviklingstendens er således blevet klart forstærket, da regimet føler sig truet af de unge og fattige i slumområderne.

De fleste autoritære regeringer i Afrika lever livet farligt. Hvis de ikke kan fremvise økonomiske fremskridt, der også kommer den brede befolkning til gode, kan der nemt blive stillet spørgsmål ved regimerne. I Rwanda, f.eks., er det klart, at det forhold, at der under præsident Kagame er sket væsentlige fremskridt på det sociale og økonomiske område, gør, at regeringen langt bedre kan legitimeres sig. Spørgsmålet er, hvorvidt det også vil være tilfældet, hvis landet løber ind i en økonomisk nedtur.

Men også relativt åbne regimer kan hurtigt gå i den mere autoritære retning, som det har været tilfældet med Tanzania, Zambia og Benin i de senere år. Det modsatte har også været tilfældet, som nævnt ovenfor i f.eks. Burkina Faso og Gambia, uden at man kan komme med en klar entydig forklaring.

Det er i det hele taget bemærkelsesværdigt, hvor hurtigt et regimeskifte kan finde sted i Afrika – i nogle tilfælde som resultat af folkelig mobilisering først og fremmest i byerne (Sudan, Burkina Faso og Gambia), i andre tilfælde uden nogen form for politisk og social mobilisering (Etiopien og Angola), hvor der måske ikke er tale om et egentligt regimeskifte, men en ny balance mellem eksisterende politiske grupperinger (political settlement).

Det er også bemærkelsesværdigt, at mange afrikanske ledere gennem tiderne har udtrykt sig klart som modstandere af vestligt demokrati og flerpartisystemet. Det er en regeringsform, der ikke kan anvendes i Afrika, "unAfrican", fremførte Julius Nyerere, der talte for ét-partistater, som ifølge ham bedre reflekterer den

afrikanske konsensuskultur. Siden har mange andre præsidenter som Kagame og Museveni utallige gange fremført det samme. Dette tema optræder hyppigt på møder i den Afrikanske Union (The Economist, 2020).

Blandt mange afrikanske ledere er der utvivlsomt en vis beundring af Kina og andre asiatiske lande, som i løbet af en kort årrække har skabt betydelig økonomisk fremgang – uden nogen form for demokrati.

Det forhold, at Kina er kommet stærkt på banen i Afrika og – hvad angår bistand, samhandel og investeringer – nu er større end USA og Europa, gør tingene nemmere for de mere autoritære regimer, der nu kan modtage støtte, uden at der bliver peget på politiske problemer eller manglende demokrati. Hertil kommer en række andre lande, der også er tiltrukket af de mange råvarer – ikke mindst olie og naturgas, som i de senere år er kommet på banen som nye bistandsydere eller investorer uden på nogen måde at fremlægge krav om demokratisering. Dette gælder både lande, der ikke selv har (velfungerende) demokratiske styre (som Rusland, Tyrkiet og Saudi Arabien) og lande, især asiatiske (Sydkorea, Japan), der ikke fremfører manglende demokrati som et problem (Yun, 2018).

Det stigende antal topmøder, hvor de afrikanske ledere bliver inviteret til at drøfte bilaterale forhold, særligt med Kina, Indien, Rusland, Tyrkiet og Japan, udover de tidligere kolonimagter Frankrig og England, har sjældent de politiske temaer øverst på dagsorden. Der lægges udover sikkerhedsmæssige forhold vægt på økonomiske relationer.

Samtidig synes de vestlige lande i de sidste 10-15 år i vid udstrækning at have skiftet dagsorden i forhold til Afrika: de prioriterer temaer som migration, sikkerhed og fremme af egne virksomheders økonomiske interesser.

Man kan således generelt sige, at presset udefra på de mere autoritære regimer i Afrika, især i de naturressourcerige lande, er betydeligt mindre end tidligere.

Det er blevet fremført, at de store forekomster og betydelige fund af olie og gas i mange afrikanske lande på ingen måde har været en økonomisk velsignelse (man taler om naturressourceforbandelse). Heller ikke på det politiske plan har det bidraget til en positiv udvikling, men ofte forværret korrupsion og styrket autoritære regimer, som med udsigter til betydelige indtægter forsøger med alle midler at fortsætte på magten. Olie og demokrati er nogenlunde lige så svært at forene som olie og vand, som det er blevet formuleret (Cheeseman and Smith, 2019).

Der er uden tvivl et stigende pres indefra mod de autoritære regimer, særligt grundet den øgede urbanisering og uddannelse. Den store landbefolkning betragtes sædvanligvis som ganske konservativ og har tendens til at lægge vægt på stabilitet, mens bybefolkningen er mere politisk aktive. Hertil kommer, at nogle fremfører, at der er en fremvoksende middelklasse, der ønsker at deltage og ønsker et bredere demokrati. Omvendt argumenteres der for, at denne middelklasse er udviklet omkring statsapparatet og derfor i vid udstrækning er koopteret af styret og ikke spiller nogen selvstændig politisk rolle (Cheeseman,

2014). Det varierer utvivlsomt fra land til land: eksempelvis er der i Kenya udviklet en vis privat middelklasse, som fremover forventes at ønske mere indflydelse og kan komme til at spille en vigtig rolle (Hydén, 2019).

Ifølge Freedom House har der i det sidste årti været tale om en klar tilbagegang for de fundamentale demokratiske rettigheder i Afrika, både civile frihedsrettigheder og politiske rettigheder. Det er vanskeligt at vurdere, hvad der vil ske de næste ti år, men den autoritære udviklingstendens synes foreløbig klart at dominere (Freedom House, 2020).

Spørgsmålet er, hvordan denne generelle politiske udvikling så påvirker det civile råderum i de afrikanske lande?

CIVILSAMFUNDET

FN og OECD definerer ofte det civile samfund som en tredje sektor, der eksisterer ved siden af den private og offentlige sektor. Det civile samfund inkluderer en lang række organisationer, der rækker udover familien, hvor folk organiserer sig for at fremme fælles interesser i det offentlige domæne. Det civile samfund omfatter således en lang række organisationer, hvoraf nogle er medlemsbaserede, nogle er mere fokuserede på et bestemt formål, mens andre er mere rettet mod at yde en bestemt service inden for flere eller en givet sektor. Civilsamfundet inkluderer mange forskellige organisationer med vidt forskellig oprindelse, hvoraf nogle er baseret i landsbyer eller har til formål at fremme en bestemt sag, som miljøgrupper, kvindegrupper, menneskerettighedsgrupper, bondeorganisationer, fagforeninger, trosbaserede organisationer eller kooperativer. Der er således tale om en meget bred og forskelligartet gruppe af civilsamfundsorganisationer (OECD, 2019; UN, 2020, Home page).

Den internationale sammenslutning af civilsamfundsorganisationer CIVICUS har nogenlunde den samme tilgang til civilsamfundet som nævnt ovenfor. Det er ligeledes tilfældet med de internationale institutioner, som f.eks. The International Center for Non-Profit Law og Freedom House, som begge er vigtige institutioner, der på globalt plan arbejder på en demokratisk udvikling, herunder civilsamfundets rolle (CIVICUS, 2019b).

FN og andre internationale organisationer betragter organisationerne i civilsamfundet, herunder menneskerettighedsorganisationer, som vigtige og legitime aktører på nationalt plan men også i de forskellige internationale fora om specifikke temaer (f.eks. ECOSOC, FN's Menneskerettighedsråd, Oprindelige Folks Permanente Forum). Ikke sjældent er det nemmere for disse civilsamfundsorganisationer aktivt at deltage i de internationale fora end at agere på nationalt niveau.

Civilsamfundets råderum – hvad er det?

Definitionen af civilsamfundets råderum fra CIVICUS – samt andre internationale sammenslutninger af civilsamfundsorganisationer – er afledt af den universelle menneskerettighedserklæring og fokuserer på retten til ytrings-, organisations- og forsamlingsfrihed. Den samme definition kan man finde i forskellige FN-dokumenter og hos OECD. Det er i forhold til disse fundamentale rettigheder, man sædvanligvis vurderer det civile råderum og udviklingen af dette (CIVICUS, 2019b). Denne definition vil blive anvendt i nærværende studie (se note 2).

Generelt betragtes 90'erne som årtiet, hvor demokratiet blomstrede og åbnede nye muligheder for civilsamfundet, der i mange lande kom til at spille en vigtig rolle på politisk plan. Det gælder i allerhøjeste grad også Afrika, skønt det varierer meget fra land til land. Dette ændrede sig i nogen udstrækning efter terrorangrebet den 11. september 2001. Nu var det krigen mod terrorismen, der kom i centrum, og mange regimer, også i Afrika, benyttede lejligheden til at angribe civilsamfundsorganisationer under påskud af, at det indgik i kampen mod terrorismen (ICNL, 2018). Sidste år gjorde FN opmærksom på, at mange regeringer, heriblandt i Afrika, misbruger kampen mod terrorisme og beskyttelse af national sikkerhed som motiv til at angribe det nationale civilsamfund, særligt menneskerettighedsorganisationer. Dette sker ofte uden, at der foretages nogen undersøgelse af beskyldningerne (UN, 2019b).

Et relativt nyt element i udviklingen af civilsamfundet og dets råderum er den digitale revolution. Der er ingen tvivl om, at den har skabt nye muligheder for bredere og mere deltagerorienteret demokratisk deltagelse – i demokratiske regimer. På den anden side har adgangen til internet og andre digitale redskaber også skabt større kontrolmuligheder i de autoritære regimer, hvilket kan føre til yderligere indsnævring af det civile råderum. Og det er hjulpet på vej af de erfaringer, der er gjort på dette område, som f.eks. i Kina, der eksporterer teknologier til at overvåge befolkningen. Spørgsmålet er, om IT-teknologien kan blive et redskab for det politisk aktive civilsamfund og dets organisationer til at skabe et større råderum – også under vanskelige omstændigheder med autoritære regimer (se Bilag 2).

Fokus på prioritetslandene i Afrika – det civile råderum

Danmark har reduceret antallet af prioritetslande i Afrika. Disse udgør i dag i alt 9 lande. Fem af disse er i Østafrika (Tanzania, Kenya, Uganda, Somalia og Etiopien), som bortset fra de to sidstnævnte længe har været hovedmodtagere af dansk bistand. I Vestafrika drejer det sig om fire lande (Mali, Burkina Faso, Niger og Ghana). I Ghana, som gennem mange år har modtaget betydelig dansk bistand, er denne nu under udfasning, da kommercielle relationer skal tage over. De andre tre lande i Vestafrika er sahellande, som i de senere år har modtaget stigende dansk bilateral bistand – ikke mindst på grund af den voksende hjemlige interesse for migrationsproblematikken og vigtigheden af migration i dansk bistand. Det er lande, der alle har gennemgået en vigtig økonomisk og politisk proces i de sidste 20-30 år.

Dette arbejdspapir gennemgår følgende tre grupper af lande:

- De tre østafrikanske lande, Kenya, Tanzania og Uganda, som alle i de senere år har oplevet en autoritær udvikling.
- De tre sahellande Mali, Niger og Burkina Faso, der nu med de seneste års udvikling i Burkina Faso alle må betegnes som konfliktlande eller skrøbelige lande.
- Ghana, der er et af de få lande i Afrika, som i de sidste 30 år har gennemgået en demokratiske udvikling efter en lang periode med ustabile styreformer og voldsomme konflikter efter uafhængigheden.

Valget af disse lande skyldes vigtigheden af at undersøge, hvordan det civile råderum har udviklet sig under forskellige politiske og økonomiske udviklingsscenarier. Den første gruppe inkluderer de til stadighed mere autoritære styre. Hvad angår sahellandene er det relevant at analysere, hvordan det civile samfund udvikler sig i lande, der i voksende grad er præget af konflikter og terrorisme. Endeligt kan fokus på Ghana belyse, hvilke faktorer der har medvirket til den demokratiske udvikling i landet, og hvilken rolle civilsamfundet har spillet i denne proces.

En ikke ubetydelig del af den danske bilaterale bistand går til de nævnte lande. Hertil kommer, at mange af de danske NGO'er er aktive i disse lande; både Danidas strategiske partnere, og de mindre og mellemstore NGO'er, der modtager støtte fra CISU (Civilsamfundet i Udvikling – små og mellemstore danske NGO'ers sammenslutning, der administrerer flere bevillinger for Danida) – betydeligt mere til projekter i Østafrika end i Sahel. Endelig er der i flere af de nævnte lande betydelig støtte direkte fra de danske ambassader, ofte i samarbejde med andre donorer, til programmer til fremme af demokrati og god regeringsførelse via lokale civilsamfundsorganisationer.

INDSKRÆNKNING AF DET CIVILE RÅDERUM

Udviklingen i det civile råderum i de tre landegrupper vil blive analyseret på grundlag af en kort gennemgang af den nyere politiske udvikling efterfulgt af en analyse af de tre hovedelementer i det civile råderum, nemlig ytrings-, organisations- og forsamlingsfriheden.

Østafrika – Kenya, Tanzania og Uganda

De tre lande har en fælles kolonihistorie, men efter uafhængigheden har de i nogen grad gennemgået forskellige forløb.

De væsentligste træk mod mere autoritære regimer, som beskrevet i første afsnit (såsom stigende magt til præsidenten, stærkt manipulerede valg og tendenser i retning mod en voldelig politistat), er generelt karakteristisk for alle de tre østafrikanske lande.

Hertil kommer, at der i de tre lande er en stærkt voksende korrupsion, som gennemsyrrer hele samfundet, lige fra uddannelses- og sundhedssektoren til retsvæsen samt politi, og udgør en stigende udfordring for demokratiet (Transparency International, 2019).

Kenya er det økonomisk mest udviklede af de tre lande med højest nationalprodukt pr. indbygger. Det har dertil den mest udviklede privatsektor og det bedste erhvervs klima (World Bank, 2019). Det er nok det eneste land, hvor man kan tale om en vis middelklasse baseret på privatsektoren, som dog hidtil politisk har spillet en begrænset rolle (Hydén, 2019). Kenya har i årene efter uafhængigheden været domineret af den største etniske gruppe Kikuyu, som spillede en afgørende rolle i kampen for uafhængigheden. Generelt har det været nødvendigt at indgå alliancer mellem forskellige etniske grupper for at kunne regere landet, da det er vanskeligt for én gruppe at dominere. Etniske konflikter og yderst voldelige sammenstød har dog præget kenyansk politik i mange år – også ved det sidste præsidentvalg i 2017.

De første 25 år efter uafhængigheden gennemlevede Uganda en meget urolig periode med ikke mindre end 7 forskellige præsidenter indtil 1986, da Museveni kom til magten i spidsen for en oprørsbevægelse. Museveni iværksatte, også som resultat af pres fra donorerne, en række reformer (f.eks. decentraliseringsreformen), etablerede flere demokratiske institutioner (styrkelse af retsvæsenet, ombudsmand) og – om end modvilligt – tillod oppositionspartier. Museveni gentager regelmæssigt, at han endnu ikke er færdig med de opgaver, han satte sig for 34 år siden, og efter ændring af grundloven i 2017 stiller han op til næste års præsidentvalg, der uden tvivl bliver ganske konfliktfuld. Det er vurderingen fra forskellige sider, at Uganda risikerer at bevæge sig i retning af mere permanent uro og krise, hvis ikke der bliver åbnet op for en inklusiv national dialog (International Crisis Group, 2017).

I Tanzanias tilfælde har landsfiguren Nyerere og Kiswahili, som sprog og kultur, været afgørende for udvikling af en samlet nation. Samtidig er det et land med relativt mindre etniske grupper, som vanskeligt kan dominere den politiske magt. Landet har oplevet en lang, forholdsvis stabil, politisk periode efter uafhængigheden under Nyerere i et ét-partssystem, indtil 1992 hvor der blev åbnet op for andre politiske partier. Regeringspartiet CCM fortsatte med at dominere med en generelt konsensussøgende tilgang. Først i starten af 2010'erne, da regeringspartiet følte sig truet af oppositionen, iværksattes mere håndfaste metoder over for den. Ved valget i 2015 opnåede oppositionen en rekordhøj tilslutning, hvilket medførte, at Magufuli klart skærpede den hårde linje over for oppositionen og civilsamfundet, da han kom til magten. De fundamentale frihedsrettigheder blev hurtigt undermineret på en måde, som man ikke tidligere har set i landets historie (Paget, 2017). Og også i Tanzanias tilfælde er der fare for, at overgrebene på opposition, presse og civilsamfund bliver yderligere skærpet ved det kommende præsident- og parlamentsvalg i oktober i år.

Ytringsfriheden

Ytringsfriheden er ofte et ganske kontroversielt tema i Afrika. Skønt den er grundlovsfæstet i langt de fleste lande (også for, at de kan være medlem af FN), er mange afrikanske regeringer af den opfattelse, at befolkningen bør have en god portion af loyalitet over for stat og regering og dermed ikke åbent kritisere disse. Dog finder man mange organisationer i civilsamfundet – ofte støttet af de internationale donorer – der arbejder for at fremme ytringsfriheden (Hydén, 2019).

Ifølge Reporters Without Borders (RWB) er pressefriheden under angreb i en lang række lande i Afrika. Særligt i Østafrika har pressen i de senere år haft det vanskeligt, hvilket fremgår af det indeks, som Reporters Without Borders årligt udarbejder. Bortset fra Kenya har der været et betydeligt fald i landenes score i de sidste fem år (Reporters Without Borders, 2020).

Efter Magufuli kom til magten i Tanzania i 2015 er der sket en lang række indgreb over for pressen, som omtales "Bulldozing the media" af Reporters Without Borders. I de sidste tre år er mere end 12 medier blevet lukket af regimet. Ifølge organisationens indeks over pressefriheden har landet gået 43 pladser tilbage siden 2015 (og indtager nu nr. 118 ud af i alt 180) – hvilket er den største tilbagegang blandt de tre østafrikanske lande (Reporters Without Borders, 2019). En lang række love, der begrænser ytringsfriheden, er blevet vedtaget i de seneste fem år; den mest kendte er Media Act fra 2016. Denne lov lægger en overmådelig stor afgift på online radioer og bloggere, hvilket har tvunget en af de mest populære uafhængige radiostationer til at begrænse dens aktiviteter. Hertil kommer jævnlig fængsling af journalister, som har udtrykt sig kritisk over for regeringen eller præsidenten. Senest sidste år blev en af de vigtigste aviser midlertidig lukket og en kendt journalist fængslet (Freedom House, 2020b).

I Uganda er udviklingen også gået i retning af større kontrol og mindre plads til uafhængige medier. I de sidste fem år er Uganda i RWB's indeks faldet 28 pladser til den nuværende plads som nr. 125. Det fik en særlig negativ drejning i forbindelse med præsident- og parlamentsvalget i starten af 2016, hvor Facebook, Twitter og WhatsApp en overgang ved valget helt blev lukket ned. Præsidenten kaldte det, der kom frem på disse medier, "sladder" og fremførte, at folk "fortalte løgne". Der er blevet vedtaget flere love, som begrænser friheden på de digitale medier, og i 2017 blev der dannet en speciel gruppe af sikkerhedsfolk og IT-eksperter til at gennemgå og gribe ind over for disse, især Facebook. Fængsling og mishandling af folk, der findes skyldige i brud på medielovene, er ganske almindeligt. På trods af disse drastiske tiltag er der fortsat en livlig debat og kritik på de elektroniske medier i Uganda – det har ikke mindst været tilfældet ved vedtagelse af en lov, der ophæver aldersgrænsen for præsidentposten. Især har tidligere nævnte oppositionsfigur, sangeren Bobi Wine, været meget aktiv på Twitter.

I Kenya er der også i de senere år sket en tilbagegang, siden præsident Uhuru Kenyatta kom til magten i 2013, bl.a. med vedtagelse af en række love og administrative tiltag, som gør det muligt for sikkerhedsstyrkerne at gribe ind over for kritiske journalister og bloggere. Dog indtager Kenya samme plads i RWB's

indeks som for fem år siden, dvs. nr. 100. En lang række journalister er blevet angrebet og arresteret og mange må leve med hyppige trusler inkl. dødstrusler (Human Rights Watch, 2019). Kenya har et ganske stærkt civilsamfund, der på trods af de voksende kontrolrestriktioner fortsat deltager aktivt i debatten på internettet. Og ligeledes gør mange kritiske journalister. Generelt har Kenya – også sammenlignet med de to øvrige østafrikanske lande – en ganske fri debat i den skrevne presse og på internettet, der dog er under stigende pres i kraft af nye love og kontroltiltag, som gør, at sikkerhedsstyrkerne jævnlige griber ind over for pressen.

Generelt kan man konkludere, at mens de sædvanlige trykte aviser har mistet deres betydning i medielandskabet (fjernsyn og radio har stadig en vis betydning), har den relativt hurtige introduktion af elektroniske medier (de fleste aviser udgives nu også elektronisk) åbnet op for en helt ny verden med mulighed for bred deltagelse, også af mere kritisk karakter – en demokratisk åbning, som man ikke tidligere har set i disse lande, og som magthaverne har vanskeligt ved at acceptere. Dette er baggrunden for regeringernes mange tiltag i et forsøg på at kontrollere – eller i det mindste begrænse – denne udvikling.

Organisationsfriheden

Organisationsfrihed er et nøgleelement for forståelsen af det civile råderum og generelt den demokratiske udvikling. Den er vanskeligt at måle (utvivlsomt endnu vanskeligere end ytringsfriheden). Organisationsfriheden er en indikator i Varieties of Democracy's årlige demokratiindeks, hvilket her inkluderer: forbud mod politiske partier, forhindring af politiske partier, oppositionspartiets autonomi, flerpartivalg, CSO entry/exit og undertrykkelse af CSO'er (Varieties of Democracy, 2019). Med udgangspunkt i disse elementer vil organisationsfriheden i det følgende blive analyseret i de tre østafrikanske lande:

I Tanzania har man også på dette område i de seneste år oplevet en negativ udvikling: mange civilsamfundsorganisationer har i perioden måttet konstatere væsentlige stramninger i mulighederne for at udfolde deres aktiviteter. Der er vedtaget en ændring af loven om NGO'er (Juli, 2019), der direkte forbyder organisationerne at beskæftige sig med andet end humanitært arbejde. Det er især gået ud over de organisationer, der arbejder med menneskerettigheder eller følger regeringens politik kritisk og laver fortalervirksomhed på forskellige områder. I flere tilfælde er nationale civilsamfundsorganisationer blevet lukket af myndighederne, og i andre tilfælde er organisationernes ledere blevet fængslet. Den politiske scene har traditionelt været domineret af regeringspartiet CCM, men der har også i mange år været plads til forskellige oppositionspartier. Dette scenarie er nu ændret, således at oppositionsledere ofte er udsat for gener, f.eks. i forbindelse med deres aktiviteter i forskellige regioner af landet; for ikke at tale om tilfælde af fængsling, særligt ved direkte kritik af regeringen.

I Uganda er udviklingen også gået i retning af mindre tolerance fra regeringens og især præsidentens side af oppositionspartier og civilsamfundsorganisationer (CSO'er). Dette var særligt tydeligt ved to vigtige politiske begivenheder i de senere år: præsident- og parlamentsvalget i 2016 samt året efter ved

grundlovsændringen, der ophævede aldersgrænsen for præsidenten. Under valgkampagnen blev det vigtigste oppositionsparti, og især lederen Besigye, mange gange udsat for voldsomme chikaner fra sikkerhedsstyrkernes side og fængslet flere gange, mens oppositionens valgmøder blev afbrudt. Ved den efterfølgende ændring af grundloven blev flere CSO'er midlertidigt lukket. En relativ ny oppositionsfigur på den politiske scene, Bobi Wine, som hurtigt blev ganske populær især i slumområderne i Kampala, havde vanskeligt ved at afholde offentlige møder uden indgreb fra politi eller militær.

Også i Kenya har en række organisationer og især menneskerettighedsorganisationer været udsat for voldsom chikane eller er blevet direkte lukket ned. Regeringen har også i flere tilfælde forsøgt at opløse CSO'er med den begrundelse, at de ikke har levet op til kravene om indberetning på det finansielle område.

Forsamlingsfriheden

I forlængelse af ovenstående er det i de tre østafrikanske lande almindelig praksis, at forsamlingsfriheden ikke respekteres. Det gælder ikke mindst under valgkampagner eller ved folkeafstemninger, hvor der ofte gribes ganske voldeligt ind over for møder, der er organiseret af oppositionspartierne eller organisationer i civilsamfundet.

Konklusion

På grundlag af ovenstående om de senere års udvikling i de grundlæggende frihedsrettigheder og – mere generelt – den nyere politiske udvikling kan det konkluderes, at civilsamfundets råderum er blevet betragteligt indskrænket i de senere år i de tre østafrikanske lande. Måske mest sigende er den negative udvikling i ytringsfriheden som følge af de mange restriktioner. Det kommer særligt til udtryk ved kriminalisering af enhver form for kritik af regimet og først og fremmest af præsidenten.

Denne udvikling er sket med forskellig hastighed og er i nogen grad forskellig fra land til land:

I Tanzania er udviklingen gået meget hurtigt i løbet af de seneste 7-8 år og i særdeleshed siden, at Magufuli kom til magten i 2015. Tanzania har ellers en lang tradition for at være et af de mere åbne samfund i Afrika med respekt for de fundamentale frihedsrettigheder. Nu betegnes det som et undertrykt samfund (CIVICUS, 2019b). Hvad angår civilsamfundsorganisationernes frihed, skønnes den at være meget forringet. Der er flere nylige eksempler: i 2019 blev 6 NGO'er slettet fra det nationale NGO-register og således forbudt. I samme år har regeringen yderligere indsnævret muligheden for offentlige møder (Freedom House, 2020b), hvor Tanzania kun scorer 1 ud af 4 på NGO-frihed.

I Uganda er udviklingen i retning af indsnævring af civilsamfundets råderum sket over en længere årrække, men har fået en yderligere negativ drejning de senere år og særligt i forbindelse med valget i 2016 og vedtagelsen af en ny NGO-lov. Hertil gav grundlovsændringen året efter (hvormed den nuværende præsident kan

genopstille i 2021) anledning til en lang række indgreb over for oppositionen og civilsamfundsorganisationer. Også i Ugandas tilfælde betegnes det civile råderum som undertrykt (CIVICUS, 2019b), hvor det bliver endnu vanskeligere for civilsamfundsorganisationerne at agere. Udover NGO-loven er der vedtaget en række love, der gør det muligt for politiet at gribe ind over for civilsamfundsgrupper og oppositionens ret til at organisere offentlige møder og til generelt at gennemføre aktiviteter rundt omkring i landet. Især er arbejdet for menneskerettighedsorganisationer i de senere år blevet vanskeliggjort: der har således været flere indbrud i disse organisationers kontorer, uden at det nogensinde er blevet opklaret, hvem der stod bag. Det betyder, at disse organisationer nu er mere tilbageholdende i deres kritik af brud på menneskerettighederne. Også Uganda scorer 1 ud af 4, hvad angår NGO-frihed (Freedom House, 2020b).

I Kenyas tilfælde har situationen i mange år været ret konstant med et relativt stærkt og diversificeret civilsamfund. Selvom grundloven fra 2010 fastlægger de fundamentale frihedsrettigheder, bliver de kun delvist respekteret – som eksemplificeret ved brud på pressefriheden – særligt i valgperioder. Det civile råderum betegnes som obstrueret (CIVICUS, 2019b), men der er ikke som i de to øvrige østafrikanske lande tale om en hurtig degradering af civilsamfundets råderum. Kenya scorer således 2 ud af 4 i NGO-frihed (Freedom House, 2020b). Der rapporteres også om mange tilfælde af selvensur i pressen, der er mindre kritiske over for regeringen, formentlig for at undgå tab i annonceindtægter (RWB, 2020).

Sahellandene – Niger, Burkina Faso og Mali

En kort gennemgang af den nyere politiske udvikling i Sahel som præget af de hurtigt voksende konflikter og terroristangreb i de senere år og konflikternes betydning for den politiske udvikling i hvert af de tre lande, efterfulgt af en analyse af de tre hovedelementer af civilsamfundets råderum, vil muliggøre en bedre forståelse for udviklingen i de senere år.

De tre sahellande har en fælles fortid under fransk kolonistyre. De første 30 år efter uafhængigheden var landene præget af betydelig politisk ustabilitet med skiftende militærregimer og autoritære enhedsparti-præsidenter, der ikke tillod nogen form for opposition. I starten af 1990'erne slog demokratiseringsbølgen, som i det øvrige Afrika, igennem også i de fransktalende lande. Der blev organiseret en lang række nationale konferencer i de fransktalende lande i Afrika, inkl. i flere af sahellandene (Mali, Niger), med bred deltagelse – også fra opposition og civilsamfundet.

Demokrati og politisk stabilitet var dog på ingen måde garanteret med de nationale konferencer, og de sidste 30 år har således budt på en lang række skiftende regimer, nogle mindre demokratiske end andre. De senere års øgede konflikter og ustabilitet dominerer i dag fuldstændig den nationale politiske scene og udfordrer en demokratisk udvikling.

Oprindeligt er terroristaktiviteterne ansporet af fundamentalistiske islamiske grupper som Al Qaeda og Islamisk Stat, støttet af grupper i Algeriet og ikke mindst fra Libyen – ofte tuareger – efter Gaddafis fald i 2011. For at forstå konflikten natur og ikke mindst dens hurtige ekspansion er det imidlertid overmådeligt vigtigt at tage en række lokale politiske, økonomiske, sociale og etniske aspekter i betragtning. På det politiske plan drejer det sig ikke mindst om tuaregernes årtier gamle krav om en vis grad af politisk selvstyre. Samtidig har de krævet, at der afsættes flere midler til udvikling af det nordlige område af landene, som historisk er blevet negligeret. Hertil skal føjes allerede eksisterende konflikter mellem nomader og fastboende bønder (f.eks. mellem Fulani/Peul og Dogon i Mali), som terroristgrupperne har udnyttet ved at rekruttere især unge blandt nomaderne. I de senere år har klimaforandringer presset kvægavlerne sydpå, hvilket yderligere har skærpet konflikterne med bønderne. Menneskehandel over Sahara (især til Libyen), narkotikahandel (især med kokain fra Sydamerika på vej til Europa) og i stigende grad guld fra miner i de centrale dele af landene er de vigtigste kilder til finansiering af de væbnede grupper (Bencherif, 2020).

Konflikterne er trukket sydpå og omfatter nu større dele af landene. I løbet af de sidste 3-4 år er konflikten trængt ind i Burkina, der hidtil lå som en fredelig ø midt i nabolandenes voldsomme konflikter. I 2019 er Burkina det land i regionen, der har haft flest terrorangreb, og der er nu over 800.000 internt fordrevne i landet, det største antal i regionen (International Crisis Group, 2020).

På trods af de mange forskellige faktorer, der er nødvendige for at forstå de tiltagende konflikter, er svaret fra regeringerne, støttet af det internationale samfund, relativt éntydigt: først og fremmest militært. Der er en massiv militær indsats ikke mindst fra Frankrig (operation Barkhane med 4.500 mand) og andre europæiske lande foruden FN's MINUSMA og Sahellandene egen indsats (G5). Det kan måske med nød og næppe holde terroristerne fra døren, men ikke løse problemerne alene. De mange selvforsvarsgrupper, som i stigende grad er blevet dannet ofte på regeringernes initiativ – eller i hvert tilfælde med deres accept – bidrager til yderligere skærpelse af konflikten med hyppigere sammenstød og voldsomme brud på menneskerettighederne (International Crisis Group, 2018).

Mens den militære tilgang således er den dominerende i de tre lande, viser flere analyser, at der i de tre Sahellande i nogen udstrækning er forskellige tilgange til den voksende terrorisme i landene. Malis regering bliver kritiseret for at være passiv over for krisen og måske endda profitere på den udenlandske støtte til bekæmpelse af terroristerne (Devermont, 2019). I Niger og især i Burkina Faso er oppositionen og civilsamfundet mere kritiske og presser på for at finde en løsning på krisen med særlig vægt på større økonomisk udvikling i de nordlige områder af landet. I Burkinas tilfælde er regeringen mere modtagelig over for oppositionens kritik.

Mali var forholdsvis stabilt fra 1992 og 20 år frem med demokratisk valgte regeringer. I 2012 fandt der et militærkup sted mod den demokratisk valgte præsident pga. utilfredshed især i militæret med forsøg på at forhandle med

tuaregerne i nord, der havde gjort oprør nogle måneder forinden for at opnå (mere) uafhængighed. Dette var startskuddet til konflikten i Mali, som bredte sig i de følgende år, først til Niger og senest til Burkina Faso. De efterfølgende år blev især franske tropper mobiliseret. I 2013 og igen i 2018 var der relativt demokratiske præsidentvalg. I 2015 blev der indgået en fredsaftale mellem regeringen og de vigtigste oprørsgrupper, der bl.a. forudsatte demobilisering af oprørsgrupperne og et vist selvstyre i nord. Der er kun sket meget begrænset fremskridt i implementering af aftalen, og i de sidste 8 år har Mali været præget af de eskalerende konflikter, der nu også omfatter den centrale del af landet.

Burkina Faso var præget af politisk ustabilitet og skiftende autoritære regimer de første godt 20 år efter uafhængigheden. I 1983 overtog Thomas Sankaré magten i spidsen for en militær oprørsgruppe og iværksatte en række grundlæggende reformer. Men allerede i 1987 tog Blaise Compaoré magten ved et militærkup og etablerede et ethedsparti-lignende styre, der i næsten 30 år blev mere og mere autoritært indtil den folkelige omvæltning i 2014. Den nuværende præsident Rock Kaboré blev valgt i slutningen af 2015. I modsætning til nabolandene Niger og Mali var Burkina indtil for relativt nylig relativt fredeligt og kun i begrænset omfang berørt af den væbnede konflikt i regionen (hvilket ofte forklares ved den forrige præsident Compaorés særlige forbindelser til de uregelmæssige grupper), men i de sidste 3-4 år er dette billede ændret. Konflikten har nu meget hurtigt – især i løbet af 2019 – spredt sig mod syd og berører i dag store dele af landet og dominerer fuldstændig den nationale dagsorden. Det store spørgsmål er, om det unge demokratiske styre kan fastholdes over for den voksende terrorisme.

Niger har i perioden efter uafhængigheden på lige fod med de to øvrige Sahellande været præget af nogle urolige år med skiftende og ofte ganske autoritære regimer. Dog kun indtil den nationale konference i 1991, der åbnede op for en mere demokratisk udvikling. Militæret spillede stadig en rolle i årene fremover – bl.a. ved et kup i 2010 mod den daværende præsident, som forsøgte at forblive ved magten længere end den periode, som grundloven tillader. I 2011 blev der organiseret valg, som forløb på demokratisk vis, og igen i 2016, hvor den samme præsident vandt valget – som dog af flere observatører betegnes som ganske uregelmæssigt. Niger er nu voldsomt presset af konflikten i den nordlige og centrale del af landet, samtidig med at terrorgruppen Boko Haram opererer i den sydøstlige del af landet ved grænsen til Nigeria.

Ytringsfriheden

Burkina Faso betegnes som en ny succeshistorie i Afrika, hvad angår pressefrihed. Landet indtager i 2019 plads nr. 36 på RWB's indeks over pressefrihed, i Afrika kun overgået af Namibia, Cabo Verde og Ghana. Udviklingen startede med den folkelige mobilisering i 2012-13 mod den daværende præsident Blaise Compaoré's forsøg på at ændre grundloven, så han kunne genopstille efter knap 30 år ved magten. I slutningen af 2014 blev Compaoré tvunget til at flygte efter massiv folkelig mobilisering. Et år senere blev der organiseret valg til præsidentembedet og nationalforsamlingen. De nationale medier har siden kunnet operere ganske frit, og betegnes nu som dynamiske og professionelle. Der er dog stadig love, som

pålægger visse restriktioner for pressen, især omkring sikkerhedsspørgsmål, hvilket har forårsaget kritik fra landets menneskerettighedsorganisationer. Ligeledes har der været flere tilfælde af fængsling af journalister – om end i kortere perioder. Den hurtige forværring af konflikten kan fremover vanskeliggøre situationen for pressen, især ved at begrænse omtalen af konflikten og ikke mindst militærets indsats.

I Mali er medierne under et vist pres fra officiel side, når det drejer sig om spørgsmål, der vedrører landets sikkerhed. Mali indtager plads nr. 112 på RWB's indeks, hvilket forklares ved flere lovindgreb over for pressen, flere lukninger af medier og fængsling af journalister i kortere perioder. Ved præsidentvalget i juli 2018 besluttede regeringen at gribe ind over for pressen og lukkede midlertidigt både Facebook (med over én million brugere), Twitter og en af de mest populære radiostationer ned under kampagnen, alt sammen under påskud af loven mod ærekrænkelse. Der har dertil været flere tilfælde, hvor journalister er blevet fængslet, fordi de kritisk har omtalt hærens handlinger i forbindelse med konflikten. Temaet er som et tabu for pressen, skønt det ganske naturligt bekymrer alle i Mali.

Niger er placeret som nr. 66 på RWB's indeks for 2019 – en betydeligt bedre placering end Mali. Ifølge RWB er respekten for pressefriheden i lyset af de voksende terroraktiviteter og konflikten siden 2015 faldet. Desuden fandt der flere alvorlige overgreb sted ved præsidentvalget i 2016, hvor journalister blev fængslet. Flere medier, herunder FB og WhatsApp, blev lukket i nogle dage. I 2017 blev en journalist idømt to års fængsel, og ikke færre end 10 medier blev lukket i nogle få dage.

Organisationsfriheden

I Burkina Faso respekteres organisationsfriheden generelt, og der har siden 2015 været en opblomstring i civilsamfundet. Der har dog været tilfælde, hvor denne ikke er blevet respekteret, eksempelvis blev et mindre politisk parti lukket i tre måneder i 2018, da det forlangte præsidentens afgang.

I Mali er der sjældent direkte indgreb fra statens side over for civilsamfundsorganisationerne, skønt der har været tilfælde på dette.

I Niger bliver retten til organisering langt fra altid respekteret. Således blev et stort antal ledere af civilsamfunds- og menneskerettighedsorganisationer for nyligt arresteret for at deltage i en demonstration mod uregelmæssigheder ved indkøb af våben til bekæmpelse af terrorgrupper (FIDH, 2020).

Forsamlingsfriheden

I Burkina Faso bliver forsamlingsfriheden sædvanligvis respekteret, men der har dog været tilfælde af forbud mod møder.

I Mali har der formelt været i undtagelsestilstand siden 2015, hvilket i flere tilfælde har gjort det muligt for myndighederne at forbyde demonstrationer, især når de har omhandlet konflikten.

I Niger respekterer regeringen langt fra altid retten til forsamling, og der har været flere tilfælde, hvor offentlige møder og demonstrationer er blevet opløst af sikkerhedsstyrker.

Konklusion

Ser man på udviklingen i de tre frihedsrettigheder, der er præsenteret ovenfor, er der ingen tvivl om, at civilsamfundets råderum er blevet begrænset. Bortset fra Burkina Faso har især ytringsfriheden været under betydeligt pres, og mange medier og organisationer er blevet tvunget ud i en vis selvcensur.

Dette billede bekræftes af CIVICUS' vurdering af civilsamfundets råderum i de tre Sahellande som obstrueret – selv i Burkina Faso, hvor billedet synes noget mere lyst (CIVICUS, 2019b). Ikke mindst menneskerettighedsorganisationerne og pressen oplever stigende restriktioner, og deres arbejde bliver vanskeliggjort, da de begrænses i at beskæftige sig med et af hovedproblemerne i landene, nemlig konflikten og de mange brud på menneskerettighederne, som følger af de væbnede sammenstød mellem hæren, terrorister og selvforsvarsgrupperne.

I alle tre lande er der vedtaget lovgivning og administrative forordninger, som begrænser omtalen af hærens aktiviteter og sammenstød med terroristerne. Det er ofte forbundet med store sikkerhedsproblemer at bevæge sig uden for byerne, især i de nordlige og centrale dele af landet, hvilket naturligvis yderligere begrænser civilsamfundets adgang til konfliktområder.

Udviklingen i civilsamfundets rum varierer i nogen udstrækning mellem de tre lande (i Freedom House-indekset scorer Burkina Faso 3 ud af 4, hvad angår NGO-frihed, hvilket er højere end de to andre lande). I Burkina Fasos tilfælde spillede civilsamfundet en vigtig rolle under det folkelige oprør i 2014 og overgangsfasen indtil valget i slutningen af 2015. Der skete en opblomstring af civilsamfundet og samtidig en udvikling mod en rettighedstilgang, der lægger vægt på fortalervirksomhed og forsvar af menneskerettigheder og pressefrihed. På den baggrund har det været muligt for nogle civilsamfundsorganisationer at følge konflikten og de voksende antal væbnede sammenstød, selv om de også har modtaget kritik fra regeringen. Det har især været tilfældet på menneskerettighedsområdet, hvor organisationerne har kritiseret hærens voldsomme tilgang. Spørgsmålet er nu, om civilsamfundet kan fastholde denne linje i den kommende tid, hvor konflikten spreder sig til store dele af landet. I 2019 blev der vedtaget en ændring af straffeloven, der giver regeringen mulighed for at indskrænke adgangen til information om de militære operationer, hvilket fremover kan begrænse informationen om dette vigtige tema.

I Mali og Niger har udviklingen i nogen grad været forskellig med større restriktioner for civilsamfundet især i relation til konflikten. Her har der nok også etableret sig en vis selvcensur, så en del af civilsamfundsgrupperne indordner sig efter de skiftende konjunkturer.

Samtidig er der en tendens til, at civilsamfundsgrupperne i nogen udstrækning – i Mali og ikke mindst i Niger - begrænser deres aktiviteter til mere humanitære

hjelpeaktioner, som der er stigende behov for – ikke mindst grundet det hurtigt voksende antal internt fordrevne – altså en tendens i retning af mindre fortalervirksomhed af mere politisk karakter og mere humanitært arbejde.

Ghana

Ghana betegnes ofte som en demokratisk succes i afrikansk sammenhæng. I 2016 blev det seneste præsident- og parlamentsvalg afholdt og kvalificeret som frit og fair, såvel som de fleste andre af de forrige valg siden vedtagelsen af en ny grundlov i 1992 – dog med visse nuancer. Det er et to-parti-system, hvor de to partier skiftes til at sidde på magten. På langt de fleste kriterier for menneskerettigheder og god regeringsførelse scorer landet topkarakter i sammenligning med andre afrikanske lande (Universal Periodic Review, 2017).

På et vigtigt område synes landet dog fortsat at have store problemer, nemlig korruption, især i den offentlige sektor (Afrobarometer, 2019). Her fremfører flere eksterne observatører, at de to største politiske partier i gensidig forståelse og accept skiftes til at berige sig, når de har regeringsmagten. En slags konkurrencedemokrati, hvor de to partier skiftes til at sidde på magten (Whitfield, 2011).

Ytringsfrihed

Ytringsfriheden respekteres sædvanligvis i Ghana, som har en bred, diversificeret samt ganske kritisk og aktiv presse, inklusive de elektroniske medier. Det skal også nævnes, at parlamentet sidste år vedtog en ny lov om adgang til information – efter ikke mindre end 20 års debat om lovforslaget (RWB, 2019), hvilket anses for at være et stort fremskridt. Det store spørgsmål er nu, hvordan loven vil blive ført ud i livet. At åbne op for adgang til information fra den offentlige sektor og dermed sandsynligvis til forskellige korruptionssager vil utvivlsomt blive en stor udfordring.

Ifølge flere rapporter har der dog været en tilbagegang for pressefriheden i de sidste to år (RWB, 2019; CIVICUS, 2019b). Ghana har mistet pladsen som Afrikas bedst placerede land i indekset over pressefrihed (World Press Freedom Index, RWB, 2019). Flere journalister er blevet arresteret eller fysisk angrebet af politiet, ofte fordi de har kritiseret dele af den offentlige administration eller omtalt korruptionssager – uden at der juridisk er blevet fulgt op på disse sager.

Organisationsfriheden

Hvad angår organisationsfriheden i Ghana – NGO-frihed – bliver den af Freedom House vurderet til 4 ud af 4.

Forsamlingsfriheden

Forsamlingsfriheden bliver også generelt respekteret. Der har været et par enkelte sager om forbud mod demonstrationer.

Konklusion

Ghana har et livligt og aktivt civilsamfund, ikke mindst på områder som god regeringsførelse, menneskerettigheder og pressefrihed, skønt der også er udfordringer på disse områder. Civilsamfundsorganisationerne er generelt respekteret og har adgang til regeringen og offentlige institutioner. Samtidig spiller organisationerne en vigtig rolle på regionalt plan i Vestafrika, da de ofte støtter de regionale civilsamfundsorganisationer.

Det skal tilføjes, at disse organisationer for langt de flestes vedkommende er støttet af eksterne donorer og fonde og modtager meget lidt støtte fra interne kilder. De er i nogen grad de "forkælede organisationer" i regionen, som tiltrækker mange velmenende donorer. En af grundene til dette er det forhold, at der trods den betydelige økonomiske vækst i de senere år ikke er sket en videre transformation af den økonomiske struktur (Ghanas økonomi er fortsat i hovedsagen drevet af eksport af råvarer og uforarbejdede landbrugsprodukter), der kunne have været grundlag for dannelse af en større middelklasse. Og som måske også kunne stille krav om et bredere og mere inklusivt demokrati og evt. støtte nationale civilsamfundsorganisationer.

Det er også lykkedes civilsamfundsorganisationerne at sætte andre temaer, som f.eks. børnearbejde i kakaoplantagerne og i guldminerne, på dagsordenen. Hertil også temaer som omskæring af unge piger, der ofte er ganske kontroversielle emner i regeringskredse og inden for de traditionelle politiske partier.

Korruption er nok det tema, som er vanskeligst at beskæftige sig med for civilsamfundsorganisationerne, fordi det ofte på direkte måde berører interesser for medlemmer af regeringen og højtstående embedsmænd. Men samtidig er det vigtigt, fordi korruption er nært forbundet med (manglende) demokrati og god regeringsførelse.

GENERELLE KONKLUSIONER OM CIVILSAMFUNDETS RÅDERUM

De senere år har man observeret en klar indsnævring af civilsamfundets råderum i de forskellige lande i både Østafrika og Sahel. Baggrunden for denne udvikling er forskellig fra region til region, og karakteren af denne indsnævring er naturligt nok også forskellig for de to regioner. Udviklingen i Ghana har taget en anden retning.

I Østafrika er indsnævringen af civilsamfundsorganisationernes råderum først og fremmest sket mod politisk orienterede aktiviteter. Mange af de aktive civilsamfundsorganisationer har stigende vanskeligheder ved at arbejde imod den tiltagende autoritære regeringsførelse, brud på menneskerettighederne og sikkerhedsstyrkernes voldsomme fremgang. Især omkring valgene er der sket en klar stramning over for civilsamfundet.

Denne udvikling varierer naturligt nok fra land til land. I **Tanzania** er det i løbet af få år blevet yderst vanskeligt for civilsamfundsorganisationerne at beskæftige sig

med politiske temaer. Regimet har stærke diktatoriske tendenser, sandsynligvis fordi det føler sig truet af oppositionen. I Uganda er baggrunden for den autoritære udvikling, at det traditionelle regeringsparti og ikke mindst præsidenten ønsker at fortsætte på magten men føler sig truet, særligt af nyopståede folkelige bevægelser med rødder i slumområderne i hovedstaden og i nogen grad af et aktivt civilsamfund. Kenya har traditionelt et relativt aktivt civilsamfund, der imidlertid også oplever begrænsninger især i ytringsfriheden og løbende gener fra myndighedernes side.

I **Sahellandene** er indsnævringen af civilsamfundets råderum i hovedsagen rettet mod konflikten og især hærens overgreb for at stoppe terrorister. Konflikten og terrorangrebene står forståeligt nok allerøverst på den politiske dagsorden, des længere de trænger sydpå i landene. Men civilsamfundet har yderst vanskeligt ved at beskæftige sig med emner, der er relateret til konflikten, især de mange brud på menneskerettighederne. Organisationerne bliver presset til at beskæftige sig med politisk mere uskyldige temaer. Den nylige udvikling i Burkina Faso, hvor konflikten i løbet af ganske få år har spredt sig til store dele af landet, vil vise, om det går i samme retning som Mali og Niger, eller om det stærke civilsamfund fortsat kan udfolde sig og spille en proaktiv rolle f.eks. i forsvar af menneskerettighederne.

I **Ghana** er der et åbent rum for civilsamfundsorganisationernes aktiviteter. Et helt centralt spørgsmål er den udbredte korrupsion inden for den offentlige sektor, hvor det har været vanskeligt for civilsamfundsorganisationerne at være proaktive. Dette skyldes utvivlsomt det forhold, at korrupsion og berigelse via kontrol over statsapparatet udgør et grundelement i det eksisterende topartisystem.

BILAG

Bilag 1: Coronas betydning for demokratiet og civilsamfundet i Afrika

I de seneste uger har de afrikanske lande indført en række tiltag mod den truende Covid-19-pandemi, hvor flere af disse er ganske vidtgående, som f.eks. national undtagelsestilstand med nedlukning af store dele af økonomien i byerne med voldsomme negative konsekvenser for den fattige befolkning, lukning af grænser og totalt udgangsforbud (som i Sydafrika, Rwanda og Uganda). I andre lande anerkender regeringerne knap nok problemet (Tanzania og Burundi) og henviser til, at Vorherre nok skal beskytte dem.

Udgangsforbud bliver ofte håndhævet ved anvendelse af overdreven vold fra sikkerhedsstyrkernes side, og de slår hårdt ned på enhver form for overtrædelse, som det f.eks. har været tilfældet i Uganda og Nigeria. Det giver det indtryk, at myndighederne snarere betragter corona som et nationalt sikkerhedsproblem end en sundhedstrussel.

I nogle lande, som f.eks. Zambia og Guinea, er valgene blevet udskudt. I Malawi har oppositionen insisteret på en reform af valgloven, men debatten herom er nu standset.

I bl.a. Etiopien og Guinea Bissau er pressen blevet stærkt begrænset i omtalen af regeringens tiltag.

De mest grundlæggende frihedsrettigheder er således blevet suspenderet. Risikoen er, at flere af disse tiltag vil fortsætte ud over coronakrisen og således yderligere underminere demokratierne i Afrika og styrke de autoritære regimer (ICNL, 2020; Cheeseman og Smith, 2020).

Men det skal også nævnes, at man i de sidste par måneder har været vidne til, at flere lokale CSO'er i Afrika har reageret ved at ændre deres tilgang og har iværksat direkte støtte til lokalbefolkningen, der ofte mangler madvarer eller andre grundlæggende nødvendigheder. Dermed udvikler de en stærkere lokal rodfæstning, der måske med tiden kan gå længere end det rent humanitære.

I nogle lande er det lykkedes lokale CSO'er at iværksætte aktiviteter til støtte for folk, der har været udsat for overgreb relateret til Covis-19-tiltagene. I f.eks. Zimbabwe har en organisation af advokater lanceret en hotline for ofre for vold ved sikkerhedsstyrkernes indgreb. Og i Nigeria har en CSO offentliggjort analyser af vold fra myndighedernes side ifm. Covis-19-tiltag.

Det ovennævnte vidner om, at visse lokale CSO'er har en stor evne til at omstille sig til nye og ofte ganske udfordrende rammebetingelse og på innovativ facon modificere deres aktiviteter, så de er yderst relevante i den klart ændrede kontekst med coronakrisen. Spørgsmålet er om regeringerne vil tillade denne form for aktivitet (Brechenmacher, Carothers og Youngs, 2020).

Bilag 2: De sociale mediers betydning for demokratiet og det civile råderum

Den hurtigt voksende brug af nye sociale medier har i Afrika skabt et helt nyt politisk rum eller en ny platform, der i vid udstrækning har ændret den politiske kampplads. Det benævnes ofte som et tveægget sværd, der på den ene side åbner for nye og bredere former for demokrati, men på den anden side også kan give autoritære regimer nye redskaber i hånden i retning af større og større kontrol med borgerne og civilsamfundet (OECD, 2020).

Brugen af sociale medier kan bidrage til et mere inklusivt og dynamisk civilsamfund og demokrati og en udvidelse af de civile råderum ved at inddrage en større del af befolkningen, som hidtil har haft begrænset mulighed for at deltage – især unge (mens en lidt ældre aldersgruppe nok i vid udstrækning er udelukket). Ligeledes kan de sociale medier være med til styrke det civile rum ved møder og udveksling både online og offline, og de kan fremme et globalt civilt råderum og styrke de internationale forbindelser.

På den anden side står det klart, at de sociale medier kan have den modsatte effekt ved større kontrol fra statens side med den enkelte borger og civilsamfundsorganisationer, kontrol med nyhedsmedierne, nedlukning af visse sociale medier særligt i valgperioder.

De nye muligheder for demokratiske udvikling, som de sociale medier har skabt, bliver ofte overgået af de voksende autoritære regimers tendens til at bruge digitale teknologier til at fortie, forfølge og chikanere politiske modstandere, menneskerettighedsaktivister og journalister og manipulere den offentlige opinion. I mange tilfælde er det gået hårdt ud over ud over de civile organisationers råderum (UN, 2019b).

Hertil kommer etablering i flere afrikanske lande af systemer til overvågning af befolkningen (ofte med henvisning til bekæmpelse af terrorisme) via internettet, der ofte bruges til politisk forfølgelse.

Det er således vurderingen, at der er en voksende digital autoritære tilgang, og at den globale internetfrihed har været faldende i de sidste 9 år (Freedom House, 2019a). I denne vurdering og tilhørende indeks indgår kun Kenya og Uganda blandt de lande, der er inkluderet i nærværende papir.

NOTER

Note 1: Autoritære regimer

Ved autoritære regimer skal her forstås regimer, hvor magten i vid udstrækning er koncentreret på én person, oftest præsidenten, der ikke er valgt ved frie og retfærdige valg. Lederen respekterer ikke magtens tredeling (skønt den ofte formelt er indskrevet i landets love) og de grundlæggende frihedsrettigheder og tager enerådigt beslutninger på alle regeringens områder. Dette er den oftest anvendte tilgang, men den varierer naturligvis og er i vid udstrækning historisk rodfæstet og til stadighed under udvikling som resultat af interne og eksterne faktorer for det enkelte land.

Note 2: Civilsamfundets råderum

Definitionen af civilsamfundets råderum fokuserer på de tre grundlæggende frihedsrettigheder: Ytringsfriheden (retten til at udtrykke sin mening på skrift, mundtligt eller gennem kunst), organisationsfriheden (retten til at oprette eller tilslutte sig foreninger, der har et lovligt sigte) og forsamlingsfriheden (retten til at forsamle sig, hvis det ikke er til fare for den offentlige ro). Disse tre rettigheder udgør kernen i FN's Universelle Menneskerettighedserklæring og refereres sædvanligvis til ved definition af det civile råderum, både af internationale organisationer og civilsamfundets egne organisationer. Derfor anvendes de i nærværende dokument.

Herudover er der andre elementer, som er vigtige for civilsamfundets råderum. F.eks. har det i Kenya været på tale at begrænse civilsamfundsorganisationers rettighed til at modtage økonomisk støtte fra udlandet. I Tanzania er der sidste år foretaget en revision af NGO-loven, der gør det obligatorisk, at alle NGO'er genregistrer sig (Amnesty International, 2019). Og i Uganda har en ny NGO-lov fra 2016 gjort det obligatorisk for alle NGO'er at gennemgå en ganske vanskelig registreringsproces, som kan indsnævre civilsamfundsorganisationernes aktiviteter (Chapter Four Uganda, 2016). Der er ofte tale om tiltag, som præsenteres som politisk uskyldige og med det formål at skabe større gennemsigtighed om NGO'ernes aktiviteter, men som mange gange bruges til at begrænse organisationernes frihed og råderum (Freedom House, 2019a).

LITTERATUR

Amnesty International (2019), June.

<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2019/06/tanzania-authorities-rushing-to-pass-bill-to-further-repress-human-rights/>

Bencherif, Adib (2020), La Violence politique du Sahel, une hydre de l'insécurité en construction, Magazine Les Grandes Dossiers de Diplomatie.

Brechenmacher, Saskia, Thomas Carothers and Richard Youngs (2020), Civil Society and the Coronavirus: Dynamics Despite Disruption, Carnegie Endowment for International Peace.

Cheeseman, Nic (2014), Does the African middle class defend democracy? Wider Working Paper, 2014/096.

Cheeseman, Nic and Jonathan Fisher (2019), *Authoritarian Africa, Repression, Resistance and the Power of Ideas*, Oxford University Press.

Cheeseman, Nic and Jeffrey Smith (2019), The Retreat of African Democracy, The Autocratic Threat is Growing, Foreign Affairs.

Cheeseman, Nic and Jeffrey Smith (2020), The Pandemic is being used to erode democratic freedoms, Mail&Guardian, 17 April.

Civicus (2019a), People Power under Attack.

Civicus (2019b), Monitoring, Tracking Civic Space.

Devermont, Judd (2019), Politics at the Heart of the Crisis in the Sahel, Center for Strategic & International Studies.

The Economist (March 2020), Young Africans want more democracy. Their ageing rulers are finding new ways to thwart them.

FIDH (2020), International Federation for Human Rights, March.

<https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders/niger-civil-society-organisations-call-on-authorities-to-end>

Freedom House (2019a), Social Media Crisis Drivers, Ongoing Decline in Global Internet Freedom.

Freedom House (2019b), The Spread of Anti-NGO measures in Africa – Freedom under Threat.

Freedom House (2020a), A Leaderless Struggle for Democracy.

Freedom House (2020b), Freedom in the World.

Human Rights Watch (2019), World Report.

Hydén, Göran (2019), Democracy in African governance: seeing and doing it differently.

ICNL – The International Center for Non-for-profit Law (2018), Effective Donor Responses to the Challenge of Closing Civic Space.

ICNL - International Center for Non-for-profit Law, (2020), African Countries responses to Covid 19. <https://www.icnl.org/covid19tracker/>

International Crisis Group (2017), Uganda’s Slow Slide into Crisis.

International Crisis Group (2018), The Sahel: Promoting Political alongside Military Action.

International Crisis Group (2020), Burkina Faso: Sortir de la Spirale des Violences.

OECD (2019), How DAC Members Work with Social Society

OECD (2020), Digital Transformation and the Future of Civic Space to 2030. Foresight Policy Paper.

Paget, Dan (2017), Tanzania, Shrinking space and opposition protest, Journal of Democracy, Vol. 8, Number 3.

Reporters Without Borders – RWB (2019), World Press Freedom Index.

Reporters Without Borders (2020), World Press Freedom Index.

Transparency International (2019), In Whose Interest? Political Integrity and Corruption in Africa.

Universal Periodic Review (2017) – Ghana. United Nations Human Rights Council. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/GHindex.aspx>

UN (2019a), Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms while Countering Terrorism, Office of the High Commissioner for Human Rights.

UN (2019b), Special Rapporteur on the Rights to Freedom of Peaceful Assembly and Association, Office of the High Commissioner for Human Rights.

UN (2020), Peace, Dignity and Equality on a Healthy Planet, Civil Society. <https://www.un.org/en/sections/resources-different-audiences/civil-society/index.html>

UNDP (2018), Social Media in Africa: A Double Edged Sword for Security and Development.

Varieties of Democracy (2019), Democracy Facing Global Challenges, Annual Report.

Varieties of Democracy (2020), Autocratization Surges – Resistance Grows, Annual Report.

Whitfield, Lindsay (2011), The Contemporary Political Settlement in Ghana, DIIS Working Paper.

World Bank (2019), Doing Business Index.

Yun, Sun (2018), The political significance of China's latest commitments to Africa, Brookings.